

TEOLOGIA

KOMUNII Z BOGIEM

Jerzy Wiesław Gogola OCD

TEOLOGIA

KOMUNII Z BOGIEM

**Kompendium
teologii duchowości**

Wydanie VI
uzupełnione i gruntownie przepracowane



Wydawnictwo Karmelitów Bosych
Karmelitański Instytut Duchowości
Kraków 2026

© Copyright by Jerzy Wiesław Gogola
31-510 Kraków, ul. Rakowicka 18
© Copyright by Wydawnictwo Karmelitów Bosych,
Kraków 2026

Redakcja i korekta
Bernadetta Żurek-Borek
Justyna Jagódka

Projekt okładki
Jerzy W. Gogola OCD

Fotografia na okładce
Jerzy W. Gogola OCD

Design & dtp
Paweł Matyjewicz

Imprimi potest
Albert Wach OCD, prowincjał
Kraków, dnia 15 czerwca 2026 r.
nr 185/2026

Karmelitański Instytut Duchowości
31-510 Kraków, ul. Rakowicka 18

Wydawnictwo Karmelitów Bosych
31-222 Kraków, ul. Z. Glogera 5
tel.: 797 002 373, 797 002 374
e-mail: wydawnictwo@wkb.krakow.pl

www.wkb-krakow.pl
www.karmel.pl

ISBN 978-83-7604-659-4

Druk i oprawa: Mazowieckie Centrum Poligrafii

PRZEDMOWA DO WYDANIA VI

Tekst obecnego wydania VI treściowo pozostaje zasadniczo niezmieniony w stosunku do poprzedniego. Dokonano wielu poprawek o charakterze formalnym i metodologicznym. Wszystkie odniesienia do źródeł zostały sprawdzone i w razie potrzeby poprawione. Zasadnicza różnica pomiędzy tym a poprzednim wydaniem – V – dotyczy wielkości fontu, który został powiększony do rozmiaru z wydania I, dzięki czemu układ tekstu w tym wydaniu jest bardziej przejrzysty i ułatwiający lekturę. W celu zaznajomienia się z charakterem tej książki oraz procesem jej powstania zamieszczam przedmowy z ostatniego i pierwszego wydania.

Tekst pierwszego wydania *Teologii komunii z Bogiem*, jak wyjaśniam w jego wprowadzeniu, powstał w dużej mierze z moich skryptów i został zredagowany w bardzo krótkim czasie. Z tej racji znalazło się w nim wiele formalnych niedociągnięć i nieścisłości. Wielu z nich także w kolejnych wydaniach nie udało się poprawić.

W celu przygotowania obecnego wydania została wykonana żmudna praca redaktorska i korektorska, za którą pragnę wyrazić wielkie podziękowania pani Bernadecie Żurek-Borek.

Przekonany o słuszności takiego ujęcia teologii duchowości, które akcentuje realizację komunii z Bogiem na każdym etapie życia duchowego i w każdym jego elemencie, życzę wszystkim owocnej lektury.

o. Jerzy Wiesław Gogola OCD

Czerna, czerwiec 2026 roku

PRZEDMOWA DO WYDANIA V

W prezentacji do pierwszego wydania *Teologii komunii z Bogiem* napisałem: „Ponieważ jednak żadne ludzkie dzieło nie jest doskonałe, więc i to posiada swoje niedociągnięcia, które jednak spróbuję poprawić w kolejnym wydaniu książki”. Była to końcówka roku 2000. Wprawdzie wprowadziłem drobne poprawki w kolejnych wydaniach, ale miały one charakter raczej „kosmetyczny”. Od tego czasu minęło już prawie 25 lat. Wiele lat dojrzała we mnie idea struktury tego podręcznika (napisałem o tym także w prezentacji do wydania I, którą zamieszczam poniżej). Po upływie tego czasu nie tylko pozostaję przy wypracowanej koncepcji życia duchowego, ale nawet nie wyobrażam sobie innej.

W 1984 roku, kiedy po studiach otrzymałem zadanie nauczania teologii życia duchowego, wówczas w naszym Wyższym Seminarium Duchownym Karmelitów Bosych z pomocy naukowych dostępnych było zaledwie kilka podręczników, do których – może na szczęście – zostałem nieco sceptycznie nastawiony przez moich byłych profesorów uczących teologii duchowości. Młodzieńczy zapał i ambicje kazały mi szukać jakiegoś nowego podejścia i nowych dróg, innych, niż zaproponowali Adolphe Tanquerey, Réginald Garrigou-Lagrange, Albino Marchetti czy Jan Bochenek. Rozpoczął się mozolny wysiłek poszukiwania nie tylko treści dotyczących typowych zagadnień duchowości, gdyż te są zawsze w zasadzie aktualne i można je znaleźć bez większych problemów, ale przede wszystkim odpowiedniej struktury, z wykluczeniem podziału materiału według trzech dróg, jak to czynili wymienieni wyżej autorzy.

Lata, które upłynęły od pierwszego wydania książki, pokazały, jak bardzo tytuł *Teologia komunii z Bogiem* jest właściwy. Po pierwsze – jest oryginalny, gdyż nie spotkałem podręcznika z teologii duchowości pod takim właśnie tytułem. Tendencje w nazewnictwie w skali światowej idą raczej w kierunku duchowego doświadczenia¹, co oczywiście nie stoi w sprzeczności z proponowaną przeze mnie nazwą. Po drugie – termin „komunia” jest dzisiaj kluczowy w refleksji teologicznej, ponieważ kieruje on uwagę ku samej istocie życia duchowego, którą jest właśnie osobowa komunika człowieka z Bogiem.

Natomiast jeśli chodzi o wewnętrzny układ obecnego wydania, według pierwotnego zamysłu zamierzałem podzielić całość na dwie części traktujące

¹ Zob. J. M. GARCIA, *Teologia spirituale. Epistemologia e interdisciplinarietà*, Roma 2013.

odpowiednio o podstawowej strukturze życia duchowego (cztery pierwsze rozdziały) oraz o dynamice duchowego rozwoju. Szybko jednak wycofałem się z powyższego pomysłu. Trzeba bowiem dążyć do obrony jedności życia duchowego. Dynamizm rozwojowy brany jest pod uwagę od samego początku. Komunia osobowa oznacza zaangażowanie wszystkich osób od początku do końca. Tak więc układ książki jako jednej całości podzielonej na rozdziały pozostał bez zmian. Dokonałem jednak poważnych modyfikacji zarówno w układzie poszczególnych rozdziałów, jak i wewnątrz każdego z nich, wreszcie powstały zupełnie nowe rozdziały omawiające bardzo istotne zagadnienia.

Z ważniejszych nowości wymienić należy następujące:

- w rozdziale drugim punkt o świecie jako miejscu uświęcenia człowieka: punkt całkowicie nieobecny w poprzednich wydaniach i w podręcznikach dawnych dziesięcioleci, w których świat występował głównie jako wróg doskonałości;
- nowy rozdział *Eklezjalne źródła komunii z Bogiem*, do których zaliczam słowo Boże oraz sakramenty – punkt o słowie Bożym był nieobecny w poprzednich wydaniach, natomiast rozdział o sakramentach został tutaj przeniesiony z innego miejsca i przepracowany;
- w punkcie o Duchu Świętym (rozdział drugi) dokonałem dosyć obszernego opracowania duchowości poszczególnych stanów życia na podstawie o najnowszego nauczania Kościoła, głównie adhortacji apostolskich poświęconych tym trzem stanom życia: *Vita consecrata*, *Pastorem dabo vobis*, *Christifideles laici*;
- drugorzędne środki uświęcenia, wzbogacone o kilka nowych, zmieniły swoje miejsce w strukturze książki i zostały przedstawione w nieco innej formie.

Ponadto zmieniona została kolejność i treść niektórych rozdziałów. Czytelnik, który miał do czynienia z dotychczasowymi wydaniem, łatwo zauważył te modyfikacje.

W tym miejscu pragnę usprawiedliwić pozostawienie niektórych rozdziałów lub punktów w stanie niemal nienaruszonym, mimo pewnych niedoskonałości. Nawiążę w tym względzie do pracy konserwatorów zabytków, którzy zajmują się modernizacją, konserwacją i ochroną zabytków i nie pozwalają na całkowitą zmianę dawnego obiektu czy wewnętrznego wystroju np. świątyni. Wymienia się niektóre części na nowe, odświeża stare, jednak nie zamienia się starego obiektu na całkowicie nowy. Tak jest również z obecnym – V już – wydaniem podręcznika *Teologia komunii z Bogiem*.

Niemal w nienaruszonej postaci pozostał rozdział siódmy zatytułowany *Teologalny dialog*. Cnoty teologalne przedstawiłem najpierw w ujęciu biblijnym, a następnie w kluczu mistycznym. Ani w tym wydaniu, ani w poprzednich nie zajmowałem się omawianiem poszczególnych cnót moralnych, jak to miało miejsce w podręcznikach XX wieku. Każdy, kto jest zainteresowany

praktyką cnót moralnych, znajdzie odpowiedni materiał albo w dawnych podręcznikach, albo w teologii moralnej. Takie ujęcie współpracy wierzącego z Bogiem w kluczu wiary, nadziei i miłości zawdzięczamy przede wszystkim wybitnemu mistykowi Karmelu św. Janowi od Krzyża, dla którego życie moralne stanowi owoc zjednoczenia z Bogiem przez miłość, a cała postawa wysiłku i współpracy z łaską (asceza) służy otwartości umysłu i woli na działanie Ducha Świętego.

Raczej drobne zmiany zostały poczynione w rozdziale dziesiątym traktującym o modlitwie, natomiast całkowicie zniknął dawny ostatni rozdział pt. *Zagadnienia szczegółowe*. Jego treść została przeniesiona do odpowiednich rozdziałów o ascezie i mityce.

W obecnym ostatnim, czyli jedenastym, rozdziale poświęconym mistyce, nie zamieszczam wszystkich zagadnień z nią związanych, ponieważ niektóre z nich omówiłem już w innym miejscu. Umieszczenie elementów mistyki w różnych działach niniejszego opracowania jest działaniem celowym i służy temu, by uniknąć błędnego wrażenia, że mistyka stanowi jakiś osobny rozdział w teologii duchowości. Postęp w mistycznym zjednoczeniu z Bogiem został zamieszczony w rozdziale o modlitwie, natomiast bardzo ważne zagadnienie oczyszczeń biernych – w rozdziale o walce z grzechem i oczyszczeniu. Zamieszczam natomiast zasadnicze ujęcia mistyki, ponieważ samo wyjaśnienie pojęć wprowadza porządek w tak złożonej i niejednoznacznej materii. Wiele miejsca w niniejszym opracowaniu poświęciłem także zjawiskom nadzwyczajnym, tak często kojarzonym niemal wyłącznie z mistyką, by pokazać nieadekwatność takiego rozumienia sprawy i dać odpowiednią ich interpretację w świetle nauki wybitnych mistrzów duchowości.

Z drobnymi poprawkami pozostawiam wprowadzenie do wydania I z 2001 roku, ponieważ omawiam tam proces powstania tej książki i całą logikę uprawiania teologii duchowości. Wykreśliłem z niego jedynie kilka zdań, których już dzisiaj nie podzielam. Pozostawiam również *Słowo wstępne* ks. prof. Stanisława Urbańskiego (UKSW), ponieważ wszystko, co wówczas napisał, jest jak najbardziej aktualne.

Pragnę wyrazić wdzięczność kolegom po fachu, profesorom z Lublina, Warszawy, Wrocławia i Poznania. W minionych latach mieliśmy okazję współpracować w ramach Polskiego Stowarzyszenia Teologów Duchowości i spotykać się na różnych sympozjach oraz zjazdach, na których zawsze otrzymywałem potwierdzenie słuszności kierunku rozwoju współczesnej teologii duchowości.

Na koniec uwaga dotycząca metodologicznej i formalnej strony książki. Ze względu na bardzo dużą liczbę odsyłaczy do dokumentów Kościoła i pism karmelitańskich mistyków skróty do tych źródeł zamieszczam w tekście, tak dla łatwiejszej konsultacji, jak również po to, by nie wydłużać nadmiernie stopki stronicy.

Ufam, że uzupełnione i rzetelnie przepracowane V wydanie podręcznika *Teologia komunii z Bogiem* będzie służyć formacji do życia duchowego co najmniej tak dobrze, jak służyła jego wcześniejsza, mniej doskonała wersja.

Szczęść Boże!

o. Jerzy Wiesław Gogola OCD

Kraków, listopad 2022 roku

SŁOWO WSTĘPNE PROF. STANISŁAWA URBAŃSKIEGO DO WYDANIA I

Po Soborze Watykańskim II teologia życia duchowego została na nowo odczytana. Refleksja teologiczna, podkreślając chrystoformizm świętości chrześcijanina, skupiła się przede wszystkim na ukazywaniu jedności życia duchowego człowieka, którego zasadą jest udział w życiu samego Boga. Wyraża on jedność, która istnieje między człowiekiem odkupionym i życiem Osób Trójcy Świętej, opartą na sakramentach chrztu i Eucharystii. Jest to jedność z osobowym Bogiem, który w pełni objawia się w Osobie Jezusa Chrystusa i jest obecny w Kościele.

Dlatego realizacja życia duchowego otrzymanego w sakramencie chrztu jest możliwa po przyjęciu postawy uwierzenia i osobowego otwarcia się na Boga transcendentnego, obecnego w wydarzeniach historii. W takim kontekście życie duchowe chrześcijanina, mając charakter historyczny i absolutny, rodzi się w komunii ze słowem Bożym i z sakramentami, które objawiają Chrystusa i pogłębiają nieustannie rosnącą jedność mistyczną z Nim. Prowadzi ono współczesnego człowieka do pełni mistycznego zjednoczenia z Bogiem w Chrystusie. Z tego powodu życie duchowe człowieka ma zawsze wymiar mistyczny.

Ale mistyka i teologia duchowości w świadomości większości do niedawna, a może także i dzisiaj, to dwie odległe nie tylko dyscypliny teologiczne, ale i rzeczywistości. Mistykę łączono z rozmaitymi metodami, szkołami, wypracowanymi głównie przez założycieli i tradycję zakonów. I w tym nurcie rozwijała się ona, nie mając dostępu do różnych dyscyplin teologicznych. Utożsamiano ją ze zjawiskami nadzwyczajnymi lub osobami wybranymi przez Boga do życia klauzurowego. W ascetyce widziano zaś jedną z zasadniczych, oficjalnych form pobożności. I tu wciąż jeszcze nie zauważa się w podręcznikach, że właśnie wszyscy ludzie są powołani nie tylko do świętości, ale i do kontemplacji, a więc do realizacji pełnego życia mistycznego.

Dzisiaj już trudno jest rozgraniczać te różne aspekty ascetyki i mistyki. One się bowiem wzajemnie przenikają, tworząc syntezę życia duchowego od momentu otrzymania sakramentu inicjacji chrześcijańskiej aż do życia wiecznego.

W tej sytuacji różnych koncepcji życia duchowego, a nawet utożsamienia go z wytworzoną przez nas kulturą umysłową, ważnym wydarzeniem i pomocą dla wszystkich, którzy chcą znać prawdę duchowości, staje się

książka o. Jerzego W. Gogoli OCD. W ostatnich latach również postęp nauk psychologicznych wyraźniej stawiających na problem doświadczenia duchowego, jak i refleksja filozoficzna, starająca się dotrzeć do realnego życia człowieka, wpłynęły na stworzenie refleksji teologicznej bardziej systematycznej, ześrodkowanej na zrozumieniu życia duchowego w jego specyfice. W duchu powyższej koncepcji należy przyjąć książkę Autora jako nowe ujęcie teologii życia duchowego, skoncentrowanej wokół idei „komunii z Bogiem”. Życie duchowe człowieka jest bowiem sprawianym przez Boga zespołem realnych jego powiązań z Osobami Trójcy Świętej aż do poziomu zjednoczenia przez miłość.

Czytelnik książki może poznać teologiczne przemyślenia na temat spełniania się w człowieku komunii z Bogiem, zorientować się w cechach, stanach i w dynamizmie życia duchowego jako jednolitego procesu, dokonującego się w rzeczywistości doczesnej i nadprzyrodzonej. Dotyczą nas obydwie te rzeczywistości. I warto wiedzieć, jak kontaktujemy się z rzeczywistością Boga i w jakiej żyjemy komunii z Nim.

Można powiedzieć, że książka ta – na podstawie wieloletnich badań i dydaktycznych zajęć – została napisana z myślą o studentach, siostrach zakonnych i kapłanach, ale także o każdym wierzącym w Chrystusa. Ukazuje w sposób nowoczesny wspaniałość życia duchowego, a zarazem zachęca do podjęcia tego życia poprzez współpracę z działaniem Boga. Jest więc podręcznikiem bardzo pożytecznym zarówno dla zdobycia odpowiedniej wiedzy, jak i dla formacji duchowej, ponieważ w swojej treści odwołuje się do najnowszych badań różnych dyscyplin naukowych oraz do tradycji mistycznej, będąc zarazem syntezą. Pod tym względem może być wykorzystany w formacyjnych i naukowych instytucjach Kościoła.

*ks. prof. dr hab. Stanisław Urbanśki
kierownik Sekcji Teologii Duchowości
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*

Warszawa, 9 marca 2001 roku

WYKAZ SKRÓTÓW

- AA – Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*, 1965.
- ChL – Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostołska *Christifideles laici*, 1988.
- CNU – Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Życie braterskie we wspólnocie „Congregavit nos in unum Christi Amor”*, 1994.
- D – Teresa od Jezusa, *Droga doskonałości*.
- DCE – Benedykt XVI, Encyklika *Deus caritas est* o miłości chrześcijańskiej, 2005.
- DES – *Dizionario Enciclopedico di Spiritualità*, t. I-III, Roma 1990.
- DGK – Jan od Krzyża, *Droga na Górę Karmel*.
- DIP – *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, Brescia.
- DM – Jan Paweł II, Encyklika o Miłosierdziu Bożym *Dives in misericordia*, 1980.
- DMi – *Dizionario di Mistica*, red. L. Boriello i in., Vaticano 1998.
- DSAM – *Dictionnaire de Spiritualité Ascétique et Mystique*, red. M. Viller, Paris 1937-
- DT – *Dizionario Teologico*, Brescia 1966.
- DTVC – *Diccionario Teológico de Vida Consagrada*, red. A. A. Rodriuees, J. C. Casas, Madrid 1989.
- DV – Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*, 1965.
- EE – Kongregacja Zakonów i Instytutów Świeckich, Instrukcja *Istotne elementy nauczania Kościoła na temat życia konsekrowanego w zastosowaniu do instytutów oddających się pracy apostołskiej „Essential elements”*, 1983.
- EK – *Encyklopedia katolicka*, Lublin.
- EN – Paweł VI, Adhortacja apostołska o ewangelizacji w świecie współczesnym *Evangelii nuntiandi*, 1975.
- EphCarm – *Ephemerides Carmeliticae*, Teresianum, Roma.
- ET – Paweł VI, Adhortacja apostołska na temat odnowy życia zakonnego według nauki Soboru Watykańskiego II *Evangelica testificatio*, 1971.
- F – Teresa od Jezusa, *Księga fundacji*.
- GS – Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, 1965.
- KKK – *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994.

- LDK – *Leksykon duchowości katolickiej*, Lublin 2002.
- LE – Elżbieta od Trójcy Przenajświętszej, *Listy*.
- LG – Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 1964.
- LJ – Jan od Krzyża, *Listy*.
- Ms – Teresa od Dzieciątka Jezus, *Dzieje duszy*, Manuskrypt A, B, C, r° – revers; v° – verso.
- NC – Jan od Krzyża, *Noc ciemna*.
- NDS – *Nuovo Dizionario di Spiritualità*, red. S. De Fiores, T. Goffi, Roma 1982.
- NDSp – *Nuovo Dizionario di Spiritualità*, red. M. Downey, L. Boriello, Città del Vaticano 2003.
- OR – Elżbieta od Trójcy Przenajświętszej, *Ostatnie rekolekcje*.
- PC – Sobór Watykański II, Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*, 1965.
- PD – Jan od Krzyża, *Pieśń duchowa*.
- PDV – Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis*, 1992.
- PI – Kongregacja ds. Instyt. Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Wskazania dotyczące formacji w instytutach zakonnych „Potissimum institutioni”*, 1990.
- PO – Sobór Watykański II, Dekret o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis*, 1965.
- RD – Jan Paweł II, Adhortacja *Redemptionis donum*, 1984.
- RevEsp – *Revista de Espiritualidad*, Madrid.
- RH – Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, 1979.
- RM – Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris Mater*, 1987.
- RTK – „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, Lublin 1949-
- S – Teresa od Jezusa, *Sprawozdania duchowe*.
- SC – Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium*, 1963.
- STB – *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Dufour, tłum. K. Romaniuk, Poznań–Warszawa 1985.
- STh – Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*.
- TW – Teresa od Jezusa, *Twierdza wewnętrzna* (liczba rzymska oznacza mieszkanie, następujące po niej cyfry arabskie – odpowiednio rozdział i paragraf).
- VC – Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska o życiu konsekrowanym i jego misji w Kościele i świecie *Vita consecrata*, 1996.
- VD – Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Verbum Domini* o Słowie Bożym w życiu i misji Kościoła, 2010.
- Ż – Teresa od Jezusa, *Księga życia*.
- ŻPM – Jan od Krzyża, *Żywy płomień miłości*.

PREZENTACJA

Teologia komunii z Bogiem to tytuł teologicznej dyscypliny zajmującej się chrześcijańskim życiem duchowym, która nosi w Polsce oficjalną nazwę *teologia duchowości*. Jest to odpowiednik włoskiej nazwy *teologia spirituale*, hiszpańskiej *teología espiritual*, francuskiej *théologie spirituelle*, angielskiej *spiritual theology* – jakkolwiek nie jest ich dosłownym tłumaczeniem.

Jednak powyższe nazwy budzą zastrzeżenia teologów. Podczas Kongresu Karmelitańskich Teologów Duchowości, który odbył się w kwietniu 2000 roku w Rzymie, poddano krytyce prawie wszystkie istniejące i funkcjonujące dotąd nazwy jako nie do końca adekwatne, m.in. nazwę „duchowość” odnoszoną do chrześcijańskiego życia duchowego². Zdaniem niektórych teologów sam termin „duchowość” dotyczy wszelkich sposobów realizacji życia duchowego, bez względu na to, jak pojmowany jest Bóg. Z tej przyczyny „duchowość” jest terminem tak ogólnym, że właściwie, bez dalszych szczegółowych dookreśleń, nie bardzo wiadomo, o co chodzi. Padły konkretne propozycje typu: teologia chrześcijańskiego doświadczenia, droga chrześcijańska czy wreszcie powrót do dawnej formuły – teologia mistyczna.

Nazwa *Teologia komunii z Bogiem* jest moją propozycją, którą traktuję jako synonim teologii życia duchowego, ale nie wymagam, by zastępowano nią wcześniejsze terminy. Tytuł ten bardzo dobrze odpowiada najgłębszej treści omawianego przedmiotu, więc może mieć charakter formacyjny.

Historia powstania książki. Prezentowana pozycja jest owocem mojej wieloletniej działalności dydaktycznej na różnych uczelniach. Podstawowe tematy i aspekty dotyczące życia duchowego zostały zaprezentowane w kluczu komunii z Bogiem, tak by stanowiły organiczną całość. Do przygotowania książki wykorzystałem liczne podręczniki, artykuły i hasła z zakresu duchowości zarówno w języku polskim, jak i w językach obcych.

W 1984 roku, kiedy zaczynałem wykładać teologię życia duchowego, nie były jeszcze dostępne materiały, z których początkujący wykładowcy mogą korzystać dzisiaj. W związku z tym poszukiwałem odpowiednich opracowań i dokonywałem syntezy. Po kilku latach tej pracy powstały skrypty na użytek studentów różnych środowisk, zwłaszcza Prymasowskiego Instytutu Życia Wewnętrznego (wykładałem tam od stycznia 1991 roku do czerwca

² Zob. *Atti del Congresso Internazionale OCD (Roma 24-29 aprile 2000)*, Roma 2001; zob. także „*Teresianum*” LII/2001 – I/II.

2008 roku). Jednakże konieczność powielania co roku skryptów skłoniła mnie do opracowania pewnej syntezy na bazie istniejącego już materiału. Okazało się jednak, że wymaga on całkowitego przepracowania, a nawet napisania od podstaw niektórych rozdziałów.

Źródła. W odpowiednim miejscu omówione zostały źródła teologii duchowości. W tym momencie chodzi mi o literaturę i preferowanych mistrzów duchowości przy opracowywaniu tego podręcznika. Nauka teologiczna, niezależnie od opcji poszczególnych szkół duchowości, powinna spełniać wymagania merytorycznego obiektywizmu. Stąd nie może być mowy o tworzeniu teologii duchowości odpowiedniej tylko dla pewnej grupy chrześcijan. Jest to istotna uwaga zwłaszcza przed lekturą prezentowanej pozycji. Zawiera ona bowiem doktrynę obiektywną, jednak odkrywaną i komentowaną w dużym stopniu przez mistrzów i teologów szkoły karmelitańskiej. Dotyczy to szczególnie niektórych tematów, do których karmelitańscy doktorzy Kościoła – św. Jan od Krzyża, św. Teresa od Jezusa, św. Teresa od Dzieciątka Jezusa – wnieśli swój poważny wkład. Należą do nich: problem duchowych oczyszczeń, rola cnót teologalnych w zjednoczeniu z Bogiem, modlitwa, mistyka etc. Nie ma jednak dyskryminacji innych szkół duchowości, nawet jeżeli nie zostały one wymienione.

Struktura. Przegląd struktury podręczników z teologii życia duchowego pozwala zauważyć różnorodność perspektyw poszczególnych autorów. Schemat niniejszej propozycji jest prosty i wynika z koncepcji chrześcijańskiego życia duchowego, którego istotę stanowi osobowa komunია Boga z człowiekiem.

Doświadczenie dydaktyczne uczy, że zarzucanie słuchacza na samym początku niezliczoną ilością definicji czyni nawet najbardziej fascynującą dziedzinę wiedzy ciężką i może wprowadzić intelektualną oschłość. Stąd też odchodzę od tego rodzaju koncepcji wykładu. Swoją refleksję rozpoczynam od ukazania natury życia w kategoriach biblijnego dialogu Boga z człowiekiem w ramach przymierza, ponieważ przed teologią było życie w komunii z Bogiem. Dopiero doświadczenie wspólnoty z Bogiem skłoniło wierzącego do rozważań nad swoim życiem wiary. Refleksja teologiczna wielu pokoleń wierzących przyczyniła się do wyłonienia prawideł komunii z Bogiem. W ten sposób powstała nauka teologiczna – duchowość. Z kolei potrzebny jest moment przejścia od nauki do życia. Celem doświadczenia zbawczej obecności Boga jest nie nauka, ale pełne wyzwolenie człowieka z wszelkiego rodzaju niewoli i uświęcenie. Temu właśnie powinna służyć nauka. Dlatego tytuł pierwszego rozdziału brzmi: *Teologia w służbie komunii z Bogiem*. Kolejne rozdziały dotyczą powołania, procesu uświęcenia i środków komunii z Bogiem.

Doświadczenie wyniesione z dotychczasowej pracy dydaktycznej każe mi żywić nadzieję, że trud włożony w przygotowanie tej pozycji nie był daremny. Ponieważ jednak żadne ludzkie dzieło nie jest doskonałe, to również posiada

pewne niedociągnięcia, które jednak spróbuję poprawić w kolejnym wydaniu książki.

o. Jerzy Wiesław Gogola OCD

uroczystość Chrystusa Króla
Kraków, Jubileuszowy Rok Odkupienia 2000

SPIS TREŚCI

Przedmowa do wydania VI	5
Przedmowa do wydania V	7
Słowo wstępne prof. Stanisława Urbańskiego do wydania I	11
Wykaz skrótów	13
Prezentacja	15

ROZDZIAŁ I TEOLOGIA W SŁUŻBIE KOMUNII Z BOGIEM

1. Komunia życia w Piśmie Świętym	19
1.1. Przymierze z Abrahamem	20
1.2. Przymierze na Synaju	21
1.3. Nowe i wieczne przymierze w Chrystusie	23
2. Historia formowania się współczesnej teologii duchowości	24
2.1. Do wieku XV włącznie	24
2.2. Od wieku XVI do XIX	25
2.3. Wiek XX	27
3. Duchowość jako nauka	29
3.1. Duchowość	29
3.1.1. Duchowość ogólna	30
3.1.2. Duchowości szczegółowe	31
3.2. Życie wewnętrzne	32
3.3. Życie duchowe	33
3.4. Chrześcijańskie doświadczenie duchowe	36
3.5. Teologia duchowości	38
3.5.1. Natura teologii duchowości	38
3.5.2. Źródła teologii życia duchowego	40
3.5.2.1. Źródła wspólne (teologiczne)	40
3.5.2.2. Źródła doświadczalne	40
3.5.2.3. Źródła pomocnicze	41
3.5.3. Metoda teologii duchowości	41
3.5.3.1. Synteza metod teologii duchowości	42
3.5.3.2. Metoda empatyczno-sapiencjalna	45
3.5.4. Zadania teologii duchowości	50

ROZDZIAŁ II

TWÓRCY TEOLOGALNEJ KOMUNII

I. Bóg Ojciec	54
1. Misterium Boga Ojca	54
1.1. Ojcostwo Boga	54
1.2. Boża opatrzność	57
2. Postawa wierzącego wobec ojca	58
2.1. Znać Ojca	59
2.2. Kochać Ojca	59
II. Chrystus	60
1. Misterium Chrystusa	60
1.1. Ziemskie życie Jezusa	60
1.2. Chwalebna obecność Chrystusa w Kościele	62
2. Chrześcijańska egzystencja w Chrystusie	64
2.1. Powołanie	64
2.2. Realizacja powołania	66
III. Duch Święty	68
1. Misterium Ducha Świętego	68
1.1. Imiona	68
1.2. Symbole Ducha Świętego	71
1.3. Działania	78
2. Postawa człowieka wobec działania Ducha Świętego w różnych stanach życia	81
4.1. Stan życia	81
4.1.1. Podstawa duchowości stanowej	82
4.1.2. Praktyczne ukierunkowanie duchowości stanowej	83
4.2. Duchowość stanów życia	85
4.2.1. Duchowość zakonna	85
4.2.2. Duchowość kapłańska	92
4.2.3. Duchowość laikatu	95
IV. Człowiek	99
1. Punkt widzenia teologii duchowości	100
2. „Człowiek biblijny”	102
3. Człowiek w świetle teologicznej refleksji	104
3.1. „Duch ucieleśniony”	105
3.2. Konflikt duchowy	107
3.3. Uduchowienie człowieka	108
4. Kobieta i mężczyzna w Kościele	109
4.1. Kobieta na polu duchowości	109
4.2. Mężczyzna w duchowości	111
V. Kościół	111
1. Misterium Kościoła	111

2. Eklezjalna duchowość	115
2.1. <i>Sensus ecclesiale</i> – zmysł kościelny, czucie z Kościołem	115
2.2. Elementy eklezjalnej duchowości	117
VI. Matka Najświętsza	118
1. Miejsce i rola Maryi w misterium Kościoła i chrześcijanina	118
2. Misterium Maryi	121
3. Duchowość maryjna	124
VII. Świat	131
1. Terminologia	132
2. <i>Fuga mundi</i>	135
3. Współczesny chrześcijanin w świecie	137
3.1. Według Soboru Watykańskiego II	137
3.2. Z punktu widzenia duchowości	138

ROZDZIAŁ III POWSZECHNE POWOŁANIE DO ŚWIĘTOŚCI

1. Pojęcie świętości	143
2. Wymiary świętości Kościoła	147
3. Świętość jako dar	148
3.1. Łaska uświęcająca	149
3.2. Władze nadprzyrodzone	150
3.3. Łaski uczynkowe	153
4. Świętość jako zadanie	154
4.1. Różne ujęcia ideału świętości	154
4.2. Ideał chrześcijańskiej świętości	158
5. Wnioski i praktyczne wskazania	160

ROZDZIAŁ IV PROCES UŚWIĘCENIA

I. Założenia ogólne	163
1. Natura postępu duchowego	163
2. Początek życia duchowego	165
3. Nawrócenie	167
3.1. Pojęcie nawrócenia	167
3.2. Nawrócenie duchowe	168
II. Okresy życia duchowego	169
1. Klasyczne propozycje duchowej drogi	170
1.1. Trzy drogi i trzy stany	172
1.2. Droga na górę Karmel	175
1.3. Droga doskonałości św. Teresy od Jezusa	181
1.4. „Mała droga” Teresy z Lisieux	183

2. Ujęcia współczesne	188
2.1. Wskazania ogólne	188
2.2. Konkretna propozycja	192
2.2.1. Inicjacja chrześcijańska	192
2.2.2. Chrześcijańska mistagogia	194
2.2.3. Personalizacja życia teologalnego	195
2.2.4. Kryzys tożsamości i oczyszczenie	196
2.2.5. Dojrzałość duchowa	198
2.2.6. Śmierć i wejście do chwały	200
III. Prawa i wymogi duchowego rozwoju	200
1. Dynamizm rozwojowy życia duchowego	201
2. Wymogi duchowego rozwoju	203
2.1. Determinacja w kroczeniu naprzód	203
2.2. Formacja do życia duchowego	204
3. Klimat duchowego rozwoju	205
3.1. Gorliwość	205
3.2. Letniość	208

ROZDZIAŁ V

EKLEZJALNE ŹRÓDŁA KOMUNII Z BOGIEM

1. Sakramenty w ogólności	215
1.1. Sakramenty jako znak łaski	216
1.2. Łaska właściwa poszczególnym sakramentom	218
1.3. Sakramenty a postęp duchowy	221
2. Duchowość sakramentu Eucharystii	222
2.1. Łaska sakramentu Eucharystii	222
2.2. Elementy duchowości eucharystycznej	223
2.3. Dyspozycje do owocnego uczestnictwa w Eucharystii	225
3. Duchowość sakramentu pokuty	228
3.1. Duchowość wynikająca z treści sakramentu	228
3.1.1. Forma spotkania z Chrystusem	228
3.1.2. Łaska sakramentu	229
3.1.3. Cześć Boga	230
3.2. Sakrament pokuty a postęp w życiu duchowym	231
4. Słowo Boże	234
4.1. Czym jest słowo Boże?	235
4.2. Rola Ducha Świętego w rozumieniu słowa Bożego	236
4.3. Duchowość jako egzystencjalna odpowiedź na słowo Boże	237

ROZDZIAŁ VI

DRUGORZĘDNE ŚRODKI KOMUNII Z BOGIEM

1. Poznanie siebie	245
1.1. Umieszczenie problemu, punkt widzenia	245
1.2. Istota zagadnienia	246
1.2.1. Poznanie siebie obiektywne	247
1.2.2. Poznanie siebie subiektywne	249
1.3. Rola świadomości w poznaniu siebie	252
1.4. Poznanie mistyczne	253
2. Wierność natchnieniom Ducha Świętego	255
2.1. Pojęcie wierności	255
2.2. Pojęcie natchnienia	256
2.3. Warunki wierności natchnieniom	257
2.3.1. Wrażliwość na działanie Ducha Świętego	257
2.3.2. Rozeznanie duchów	258
2.3.3. Posłuszeństwo	262
3. Pamięć na Bożą obecność	262
4. Praktyka zawierzenia Bogu we wszystkim	264
5. Duchowy rachunek sumienia	266
6. Lektura duchowa i studium	269
7. Kierownictwo duchowe	271
7.1. Natura kierownictwa duchowego	271
7.2. Kierownik	276
7.3. Podmiot kierownictwa	278
7.4. Relacja w kierownictwie duchowym	279

ROZDZIAŁ VII

TEOLOGALNY DIALOG

I. Wiara	281
1. Wiara w Piśmie Świętym	281
1.1. Stary Testament	281
1.2. Nowy Testament	283
2. Wiara jako środek zjednoczenia z Bogiem	285
2.1. Bóg wiary	285
2.2. Cechy wiary	286
2.3. Życie w wierze	288
II. Nadzieja	290
1. Nadzieja w Piśmie Świętym	290
1.1. Stary Testament	291
2.2. Nowy Testament	292
2. Nadzieja jako środek zjednoczenia z Bogiem	294

2.1. Nadzieja jako dar i obietnica	294
2.2. Postawa człowieka nadziei	296
III. Miłość	300
1. Miłość w Piśmie Świętym	300
1.1. Terminologia	300
1.2. Stary Testament	301
1.3. Nowy Testament	302
2. Miłość jako środek zjednoczenia z Bogiem	304
2.1. Biblijne wymaganie miłości Boga ponad wszystko	304
2.2. Miłość i zadowolenie	306
2.3. Potrzeba silnej woli	308

ROZDZIAŁ VIII

CHRZEŚCIJAŃSKA ASCEZA

I. Zagadnienia wstępne	311
1. Pojęcie ascezy	311
2. Wypaczenia ascezy dawne i współczesne	313
2.1. Wypaczenia dawne	313
3.2. Wypaczenia współczesne	314
II. Biblijne nauczanie o ascezie	315
1. Język egzortacji	315
2. Asceza kultyczna i moralna	316
2.1. Asceza kultyczna	316
2.2. Asceza moralna	317
3. Duchowe rozeznanie a asceza	318
4. Asceza jako walka z wrogami doskonałości	321
4.1. Szatan	322
4.2. Świat	323
4.3. Ciało	324
4.4. Przykłady duchowej walki	324
III. Refleksja teologiczna	325
1. Rodzaje ascezy w historii religii	325
2. Specyfika chrześcijańskiej ascezy	326
3. Asceza teologiczna	328
IV. Asceza dzisiaj	329
1. Współczesne trudności dotyczące ascezy	330
2. Asceza a holistyczna wizja duchowości	332
2.1. Asceza a modlitwa	332
2.2. Asceza a promocja osoby	333
2.3. Asceza a życie we wspólnocie	335
2.4. Asceza w relacji do świata	336
3. Praktyczny plan działania	337

ROZDZIAŁ IX

PRZESZKODY KOMUNII Z BOGIEM I ICH PRZEWYCIĘŻANIE

I. Grzech	341
1. Poczucie grzechu	342
2. Istota grzechu	343
3. Dynamika grzechu	345
4. Walka z grzechem	347
4.1. Rozwiązania niewystarczające	347
4.2. Istota problemu	348
4.3. Plan działania	349
4.4. Metoda teologalna walki z grzechem	350
II. Oczyszczenie czynne	352
1. Natura oczyszczeń	352
2. Sposoby oczyszczeń czynnych	353
2.1. Umartwienie	353
2.1.1. Znaczenie etymologiczne i teologiczne	354
2.1.2. Reguły dotyczące praktyki umartwienia	355
2.1.3. Funkcje umartwienia	356
2.1.4. Zasięg umartwienia	356
2.2. Cierpliwość	358
2.3. Pokora	359
III. Oczyszczenie bierne	361
1. Konieczność oczyszczeń biernych	362
2. Fenomeny nocy biernej	363
2.1. Oschłość	363
2.2. Pustka	367
2.3. Ciemność	368
2.4. Dynamika oczyszczeń biernych	368
2.5. Chrystologiczny sens udręk nocy	370

ROZDZIAŁ X

MODLITWA

I. Natura modlitwy	373
1. Modlitwa w Biblii	373
1.1. Modlitwa Jezusa	374
1.2. Modlitwa Kościoła	374
1.3. Modlitwa chrześcijanina	374
2. Pośrednicy modlitwy	375
3. Podstawowe ujęcia modlitwy	377
3.1. Modlitwa jako dar	377
3.2. Modlitwa jako przyjaźń z Bogiem	378
3.3. Modlitwa jako odpowiedź człowieka	379

II. Człowiek i jego modlitwa	382
1. Człowiek modlitwy	383
2. Formy modlitwy	383
3. Modlitwa życiem	384
4. Mistagogia modlitwy	387
5. <i>Lectio divina</i>	388
III. Rodzaje i rozwój modlitwy	391
1. Modlitwa liturgiczna i indywidualna	392
2. Modlitwa ustna	393
3. Modlitwa myślna	394
4. Medytacja	396
5. Modlitwa uczuć	398
6. Modlitwa prostoty	399
7. Modlitwa mistyczna	402
7.1. Skupienie bierne	402
7.2. Modlitwa odpocznienia	403
7.3. Zjednoczenie proste	403
7.4. Zjednoczenie ekstatyczne (pełne)	404
7.5. Zjednoczenie przemieniające	405
IV. Praktyka modlitwy i jej trudności	407
1. Uwarunkowania modlitwy	407
1.1. Uwarunkowania wewnętrzne	408
1.2. Uwarunkowania zewnętrzne	409
2. Przygotowanie do modlitwy	411
2.1. Przygotowanie dalsze	411
2.2. Przygotowanie bliższe	411
3. Metody modlitwy	412
4. Współczesne trudności medytacji	412

ROZDZIAŁ XI

CHRZEŚCIJAŃSKA MISTYKA

I. Teologiczne środowisko chrześcijańskiej mistyki	415
1. Współczesne wypaczenia chrześcijańskiej mistyki	416
2. Misterium jako źródło mistyki	418
2.1. Misterium u św. Pawła	419
2.2. Misterium w tradycji patrystycznej	420
2.3. Od misterium do mistyki	421
3. Historia pojęcia „mistyczny”	421
4. Proces wyłaniania się chrześcijańskiej mistyki	423
II. Podstawowe ujęcia mistyki	425
1. Życie mistyczne	427
1.1. Pojęcie	427
1.2. Antynomie życia mistycznego	428

2. Doświadczenie mistyczne	430
2.1. Pojęcie	430
2.2. Elementy doświadczenia mistycznego	434
2.3. Doświadczenie mistyczne a doskonałość	436
3. Kontemplacja wlna	437
3.1. Św. Tomasz z Akwinu	437
3.2. Św. Jan od Krzyża	438
3.3. Współcześni autorzy	439
3.4. Kontemplacja wlna a doskonałość	441
4. Mistyka	442
4.1. Pojęcie mistyki	442
4.2. Uwarunkowania chrześcijańskiej mistyki	443
5. Zjawiska nadzwyczajne	444
5.1. Określenie	444
5.2. Kompleksowość zjawiska	445
5.3. Przyczyny	446
5.4. Objawienia szczegółowe	446
5.5. Ekstaza i stygmaty	451
6. Współczesna „kwestia mistyczna”	455
6.1. Na czym polega „kwestia mistyczna”?	455
6.2. Uwagi historyczne dotyczące problemu mistycznego	457
6.3. Współczesne punkty zbieżne	458
7. Problem jedności życia duchowego: asceza i mistyka	459
7.1. Teologiczny punkt widzenia	460
7.2. Doświadczalny punkt widzenia	460
7.3. Pojęcie bierności	461
Bibliografia	463
1. Nauczanie Kościoła	463
2. Źródła doświadczalne	464
3. Podręczniki i monografie	464
4. Opracowania	469
5. Słowniki	474

